

ฝ่ายพราหมณ์พวกนี้ ซึ่งออกไปขอประพาศพิพัตตามลัทธิของ
พราหมณ์ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี ในที่พรมแดนแห่งเมือง
อัสสะและเมืองอาพาละ เป็นอาจารย์ใหญ่เอกไตรเพทแก่หมู่ศิษย์
ได้ทราบว่าพระโอรสของศากยราช เสด็จออกบรรพชา ปฏิญาณ
พระองค์ว่าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ แสดงธรรมสั่งสอนประชาชน มี
คนเชื่อและเลื่อมใส ยอมตนเป็นสาวกปฏิบัติตามคำสั่งสอนเป็นอันมาก
พาวรีคิดหกลางใจใคร่จะสืบสวนให้ได้ความแน่ จึงเรียกมาณพผู้เป็น
ศิษย์ ๑๖ คนนิยิตมาณพเป็นหัวหน้า ผู้ไปบอกให้คนละหมวดๆ ให้
ไปทูลถามลองดู มาณพทั้ง ๑๖ คนลาอาจารย์แล้ว พามาณพที่เป็น
บริวารไปเฝ้าพระศาสดาที่ป่าสาณจิตยิวนะคัณณคร ทูลขอโอกาส
ถามปัญหาคนละหมวดๆ ครั้นพระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว นิยิตมาณพ
ทูลถามปัญหาเป็นนัยแรก ๔ ข้อ ดังนี้ว่า โลกคือหมู่สัตว์ อันอะไรปิดบัง
ไว้ จึงหลงดูอยู่ในมืดมิด, เพราะอะไรเป็นเหตุ จึงไม่มีปัญญให้เห็น
ปรากฏ, พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องบังไว้สัตว์โลกนั้นให้มืด
อยู่, และตรัสว่าอะไรเป็นนัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า โลกคือหมู่สัตว์ อันอวิชชาคือความ
ไม่รู้แจ้ง ปิดบังไว้แล้ว จึงหลงดูอยู่ในมืดมิด, เพราะความอยากมี
ประการต่างๆ และความประมาทเลินเล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ,
เรากล่าวว่าความอยากเป็นเครื่องบังไว้สัตว์โลกให้มืดอยู่, และเรา
กล่าวว่าทุกข์เป็นนัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

อ. พระองค์จึงตรัสบอกว่า อะไรเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่อง
กันความอยาก ซึ่งเป็นดูกระแสใจ หลังไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง
ความอยากนั้น จะละได้ เพราะธรรมอะไร.

พ. เรากล่าวว่า สติเป็นเครื่องห้ามเป็นเครื่องกันความอยากนั้น
และความอยากนั้น จะละได้เพราะปัญญา.

อ. ปัญญา สติ กับฌานรูปนั้น จะดับไป ณ ที่ไหน ข้าพระเจ้า
ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพระเจ้า.

พ. เราจะแก้ปัญหาก็ทำตามถึงที่ดับนามรูปสิ้นเชิง ไม่อินเหลือ
แก่ทำน เพราะวิญญูญดั่งไปก่อน นามรูปจึงดับไป ณ ที่นั่นเอง.

อ. ชนผู้ธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่
สองพวกนี้อยู่ในโลกเป็นอันมาก ข้าพระเจ้าขอทูลถามถึงความ
ประพฤติ ของชนสองพวกนั้น พระองค์มีพระปัญญาแก้กล่าว ของ
ตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า.

พ. วิชาชนผู้ธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษา
อยู่ ต้องเป็นผู้ไม่กำหนัดในภามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว จลัดใน
ธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ.

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็ขีตมาณพทูลถามอย่างนี้แล้ว
โมฆราชมาณพปรารภจะทูลถามปัญญา ได้ยินว่า โมฆราชมาณพนั้น
ถือตัวว่าเป็นคนมีปัญญากว่ามาณพทั้ง ๑๕ คน คิดจะทูลถามก่อน
แต่เห็นว่า ขีตมาณพเป็นผู้ใหญ่กว่า จึงยอมให้ทูลถามก่อน ครั้น
ขีตมาณพทูลถามแล้ว จึงปรารภจะทูลถามเป็นที ๒ พระศาสดา

ทอดพระเนตรเห็นอาการอย่างนั้นแล้วตรัสถามว่า โอรราช ท่านยอมให้
มาณพนี้ตามก่อนเถิด โอรราชมาณพก็หยุดนิ่งอยู่

ลำดับนั้น ติสสมตเตยฆมาณพ พุทธามปัญฺหาเป็นที ๒ ว่า ใคร
ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือ เต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยาก
ซึ่งเป็นเหตุเยาะเย้ยขบขันของคนอื่นไม่มี ใครรู้ส่วนข้างปลายทั้ง
สอง (คืออดีตกับอนาคต) ด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง
(คือปัจจุบัน) พระองค์ตรัสว่า ใครเป็นมหาบุรุษ ใครล่วง
ความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกัน
ไปได้

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า วิกุณฺฐุประพตฺติพรหมจรรย์ สำรวม
ในงามทั้งหลาย ปราศจากความอยากแล้ว มีสิทธิ์จะได้ทุกเมื่อ
พิจารณาเห็นโดยชอบแล้ว ดับเครื่องรบกวนกระวนกระวายเสียได้แล้ว
ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือ เต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่ง
เป็นเหตุเยาะเย้ยขบขันของคนอื่นไม่มี วิกุณฺฐุนี้แลรู้ส่วน
ข้างปลายทั้งสองด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าว
ว่าวิกุณฺฐุนี้แลเป็นมหาบุรุษ วิกุณฺฐุนี้แลล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์
ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญฺหาที่ติสสมตเตยฆมาณพพุทธามอย่างนั้น
แล้ว ปุณฺณมาณพ พุทธามปัญฺหาเป็นที ๓ ว่า บัดนี้มีปัญฺหามาถึง
พระองค์ผู้หาความหวาดหวั่นมิได้ รู้เหตุที่เป็นรากเหง้าของสิ่งทั้งปวง
ข้าพเจ้าขอพุทธาม หมู่มนุษย์ในโลกนี้ คือ ฤาษี กษัตริย์ พราหมณ์

เป็นอันมาก อาศัยอะไรจึงบูชาบุญบวงสรวงเทวดา ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพระเจ้า.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่มนุษย์เหล่านั้น ยากได้ของที่ตนปรารถนา อาศัยของที่มีชราทรุดโทรม จึงบูชาบุญบวงสรวงเทวดา.

ป หมู่มนุษย์เหล่านั้น ถ้าไม่ประมาณในบุญของตน จะข้ามพ้นชาติชราได้บ้างหรือไม่

พ หมู่มนุษย์เหล่านั้น มุ่งลาภที่ตนหลง จึงพูดสรรเสริญการบูชาบุญ ร่ำพันสิ่งที่ดีใคร่ดังนั้น ก็เพราะอาศัยลาภ เรากล่าวว่า ผู้บูชาบุญเหล่านั้น ยังเป็นคนกำหนดชนิดในพา ไม่ข้ามพ้นชาติชราไปได้

ป ถ้าผู้บูชาบุญเหล่านั้น ข้ามพ้นชาติชรา เพราะบุญของตนไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลก หรือในมนุษย์โลก ข้ามพ้นชาติชราอันได้แล้ว

พ ความยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรน ในโลกไหน ๆ ของผู้ใดไม่มี เพราะได้พิจารณาเห็นธรรมที่ยิ่งและหยาบในโลก เรากล่าวว่าผู้ใดซึ่งสงบระงับได้ ไม่มีทุจริตกรรมประพฤติดังนั้น อันจะทำให้หมวทองดุดคั่นไฟดับเป็นแน่ ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความยากทะเยอทะยานมิได้ ข้ามพ้นชาติชราไปได้แล้ว.

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก ที่ปัญจนมาณพูลถามอย่างนั้นแล้ว เมตตุมานพูลถามปัญหาเป็นที ๔ ว่า ข้าพระเจ้าขอทูล

ถาม ขอบพระองค์ทรงตรัสขอข้อความที่จะทูลถามนั้นแก่ข้าพระเจ้า
ข้าพระเจ้าทราบ ว่า พระองค์มีที่ลุดจบไตรเพท มีจิตอันได้อบรมดี
แล้ว ทุกข์ในโลกหลายประการ ไม่ใช่แต่อย่างเดียวนั้น มีมาแล้ว
แต่ะไร.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านถามมาถึงเหตุเป็นแดนเกิดแห่ง
ทุกข์ เราจักบอกแก่ท่านตามรู้เห็น ทุกข์ในโลกนี้มีอยู่เป็นกรรม และ
กิเลสเป็นเหตุ ล้วนเกิดมาก่อนแต่อยู่เป็น ผู้ใดเป็นคนเขลาไม่รู้แล้ว
กระทำอุบาสีนั้นให้เกิดขึ้น ผู้มีอายมั่งถึงทุกข์เนื่อง ๆ เหตุนี้เมื่อรู้เห็น
ว่าอุบาสีเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ อย่างกระทำให้เกิดขึ้น.

ม ข้าพระเจ้าทูลถามข้อใด ก็ทรงแก้ข้อนั้น ประทานแก่
ข้าพระเจ้าแล้ว ข้าพระเจ้าทูลถามข้ออื่นอีก ขอเชิญพระองค์ทรงแก้
อย่างไรผู้มีปัญญาจึงข้ามพ้นห้วงทะเลใหญ่ คือชาติชราและโรคภัย
รำพันเสียได้ ขอบพระองค์ทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพระเจ้า เพราะ
ว่าธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบแล้ว.

พ เราจักแสดงธรรมที่จะพึงเห็นแจ้งด้วยตนเอง ในอรรถภาพ
นี้ ไม่ต้องพิศมตามคำของผู้อื่น คืออย่างนั้น ๆ ที่บุคคลได้ทราบ
แล้วจะเป็นผู้มีสติ ดำเนินข้ามความยากอันให้ติดอยู่ในโลกเสียได้
แก่ท่าน

ม ข้าพระเจ้ายินดีธรรม ที่สูงสดนั้นเป็นอย่างยิ่ง.

พ ท่านรู้ตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ในส่วนเบื้องบน (คืออนาคต)
ในส่วนเบื้องต่ำ (คืออดีต) ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) จง

บรรเทาความพิสดารความยึดมั่น ในส่วนเหล่านั้นเสีย วิญญาณของท่านจะไม่ตั้งอยู่ในภพ วิกษุณฺณธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่เลินเล่อ ได้ทราบแล้ว ละความยึดมั่นของเราเสียได้แล้ว จะละทุกข์คือชาติชราและโคภีที่ร่ำพันในโลกนี้ได้

ม ข้าพระเจ้าขอบใจพระวาทของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ธรรมอันไม่มีอุปธิ พระองค์ทรงแสดงจบแล้ว พระองค์คงละทุกข์ได้แน่นอน เพราะพระองค์ได้ทรงทราบธรรมนี้แล้ว แม้ท่านผู้รู้ที่พระองค์ทรงสั่งสอนอยู่เป็นนิตย ไม่หยุดหย่อน คงละทุกข์นั้นได้ด้วยเป็นแน่ เหตุนี้ ข้าพระเจ้าจึงได้มาถวายบังคมพระองค์ ด้วยตั้งใจจะให้ทรงสั่งสอนข้าพระเจ้าเป็นนิตย ไม่หยุดหย่อนเหมือนอย่างนั้นบ้าง.

พ ท่านรู้ว่าผู้ใดเป็นพราหมณ์ถึงที่สุดคบไตรเพท ไม่มีเลสเครื่องกังวล ไม่ติดข้องอยู่ในภพมาก ผู้นั้นแลข้ามล่วงเหตุแห่งทุกข์ดุจห้วงทะเลอันใหญ่ได้แน่นอนแล้ว ครั้นข้ามถึงฝั่งแล้วเป็นคนไม่มีกิเลสอันตรึงจิต สิ้นความสงสัย ผู้นั้นครั้นรู้แล้วถึงที่สุดคบไตรเพทในศาสนาอื่น สิ้นความสงสัย ผู้นั้นครั้นรู้แล้วถึงที่สุดคบไตรเพทในศาสนาอื่น ละธรรมที่เป็นเหตุติดข้องอยู่ในภพอันยากใหญ่เสียได้แล้วเป็นคนมีความอยากสิ้นแล้ว ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความอยากทะเยอทะยานมิได้ ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความอยากทะเยอทะยานมิได้ เรากล่าวว่าผู้นั้นแลข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว.

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก็หมดความสงสัยพละกมลแล้ว โอตมมาณพุลลภามปัญหาคำรบ ๕ ว่า ข้าพระเจ้าทูลถามพระองค์ของตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า ๆ อยากจะฟังพระวาทของพระองค์ ข้าพระเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว จะศึกษาข้อปฏิบัติซึ่ง

เป็นเครื่องดับกิเลสของตน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเป็นคนมีปัญญา
มีสติ ทำความเพียรในศาสนานี้เถิด

ธ. ข้าพระเจ้าได้เห็นพระองค์ผู้เป็นพรหมนั้น หากงวลมิได้
เที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก เหตุนี้ข้าพระเจ้าขอถวายบังคม
พระองค์ ขอพระองค์ทรงเลื่องข้าพระเจ้าเสียจากความสงสัยเถิด

พ. เราเลื่องใคร ๆ ในโลก ผู้ยังมีความสงสัยอยู่ไม่ได้ เมื่อ
ท่านรู้ธรรมอันประเสริฐ ก็จะข้ามห้วงทะเลใหญ่ คือ กิเลสอันนี้เสีย
ได้เอง

ธ. ขอพระองค์ทรงพระกรุณา แสดงธรรมอันสังัดจากกิเลส
ที่ข้าพระเจ้าควรจะรู้ สั่งสอนข้าพระเจ้าให้เป็นคนโปร่งไม่ขัดข้องด
อากาศ สงบระงับกิเลสเสียได้ ไม่อาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเที่ยวอยู่ในโลกนี้

พ. เราจะบอกบายเครื่องสงบระงับกิเลส ซึ่งจะเห็นเองไม่ต้อง
เชื่อตามเตนเขว ที่บุคคลได้ทราบแล้ว จะมีสติข้ามความอยากที่ตรึงใจ
ไว้ในโลกเสียได้แก่ท่าน

ธ. ข้าพระเจ้าขอใจอุบายเครื่องสงบระงับกิเลสอันสูงส่งนั้นเป็น
อย่างยิ่ง

พ. ถ้าท่านรู้ความทะยานอยากทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ ท่านกลาง
เป็นเหตุให้ติดข้องอยู่ในโลก ท่านอย่าทำความทะยานอยาก เพื่อจะเกิด
ในภพน้อยใหญ่

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก ที่เรตกมาณพูลถามอย่างนั้นแล้ว

อุสิรมณพุลตามบัญญัติการบ ๖ ว่า ถ้าข้าพเจ้าผู้เดียวไม่ได้
อาศัยอะไรแล้ว ไม่อาจข้ามห้วงทะเลใหญ่ คือกิเลสได้ ขอพระองค์
ตรัสบอกอารมณ์ที่ทรงเห็น ย่อม ซึ่งข้าพเจ้าจงควรอาศัยข้ามห้วงนี้
แก่ข้าพเจ้าเถิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งอาศัยัญญาย-
ตณฺณ อากัสนาณินฺนํไม่มี ๆ ดังนี้ ข้ามห้วงเสียเถิด ท่านจง
ละกามทั้งหลายเสีย เป็นคนว่างจากความสงสัย เห็นธรรมที่สิ้นไปแห่ง
ความเพียรพยายามอย่าให้ปรากฏชัด ทั้งกลางคืนกลางวันเถิด

อ. ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายทั้งปวงแล้ว ล่อง
ลงนอนได้แล้ว อาศัยอาศัยัญญายตณฺณ (คือความเพ่งใจว่า
"ไม่มีอะไร" เป็นอารมณ์) โยมนใจแล้วในอาศัยัญญายตณฺณ
ซึ่งเป็นธรรมที่เลื่องลืออย่างประเสริฐสุด ผู้นั้นจะตั้งอยู่ในอาศัย-
ัญญายตณฺณนั้น ไม่มีเสื่อมบ้างหรือ

พ. ผู้นั้นจะต้องอยู่ในอาศัยัญญายตณฺณนั้น ไม่มีเสื่อม

อ. ถ้าผู้นั้นจะตั้งอยู่ในอาศัยัญญายตณฺณนั้น ไม่มีเสื่อมสิ้น
เป็นอันมาก เขาก็เป็นคนยังยืนอยู่ในอาศัยัญญายตณฺณนั้น หรือ
จะดับขันธปรินิพพาน วิญญูญของคนเช่นนั้นจะเป็นอันใด

พ. เปลวไฟที่กำลังไหม้แล้วดับไป ไม่ถึงความนับว่าดับไป
แล้วในทิศไหน ฉะนั้น ท่านผู้รู้พ้นไปแล้วจากกองนามรูป ย่อมดับ
ไม่มีเชื้อเหลือ (คือดับพร้อมทั้งกิเลสทั้งขันธ์) ไม่ถึงความนับว่าไป
เกิดเป็นอะไร ฉะนั้น

อ. ท่านผู้มันดับไปแล้ว หรือว่าเป็นแต่ไม่มีตัว หรือจะเป็นผู้
ตั้งอยู่ยั่งยืน ทำอันตรายมิได้ ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ความข้อนี้แก่
ข้าพระเจ้า เพราะวาทธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว.

พ. ประมาณแห่งเบญจขันธ์ของผู้ที่ดับปริณิพพานแล้ว มิได้มี
กิเลสซึ่งเป็นเหตุกล่าวผู้มันว่าไปเกิดเป็นอะไรของผู้มัน ก็มีได้มี เมื่อ
ธรรมทั้งหลาย (มีขันธเป็นต้น) อันผู้มันจัดได้หมดแล้ว ก็ตัดทาง
แห่งอภัยคฤหัสถ์พุดถึงผู้มันว่าไปเกิดเป็นอะไรเสียทั้งหมด.

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหา ก็อุลลิตมาณพูลฐานอย่างนั้นแล้ว
นิมมาณพูลฐานปัญหาเป็นที่ ๗ ว่า ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีอยู่
ในโลกนี้ ข้อนี้เป็นอย่างไร เขาเรียกคนถึงพร้อมด้วยญาณ หรือถึง
พร้อมด้วยการเล็งชีวิต ว่าเป็นผู้มัน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่กล่าวคนว่า
เป็นผู้มัน ด้วยความเห็น ด้วยความสับ หรือด้วยความรู้ เรากล่าวว่า
คนใด ทำตนให้ปราศจากกองกิเลส เป็นคนหกิเลสได้ ไม่มีความ
หวั่นพะยานอยากเทียบอยู่ คนผู้มันแลชื่อว่าผู้มัน

น. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความบริสุทธิ์ด้วย
ความเห็น ด้วยความฟัง ด้วยศีลและพรต และด้วยวิธีเป็นอันมาก
สมณพราหมณ์เหล่านั้นประพจน์ในวิธีเหล่านั้น ตามที่ตนเห็นว่าเป็น
เครื่องบริสุทธิ์ ข้ามพ้นชาติชราได้แล้วบ้างหรือหาไม่ ข้าพระเจ้าทูล
ถาม ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พ. สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงประพาศอย่างนั้น เรากล่าวว่า พณชาติชราไม่ได้แล้ว.

น. ถ้าพระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามห้วงไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลก หรือในมนุษยโล ข้าม พณชาติชราได้แล้ว.

พ. เราได้กล่าวว่า สมณพราหมณ์ อัมชาติชราครอบงำแล้วหมดทุกคน แต่เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดในโลกนี้ละอายมณิที่ตน ได้เห็น ได้ฟัง ได้รู้ และศีลพรตกำกวมเป็นอันมากเสียทั้งหมด กำหนดรู้ตัวตนว่าเป็นโทษควรละแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นแล ข้ามห้วงได้แล้ว.

น. ข้าพระเจ้าขอบใจพระวาทของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแสดงธรรมอันไม่มีอุปธิ (กิเลส) ขอบแล้ว แม้ข้าพระเจ้า ก็เรียกสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า ผู้ข้ามห้วงได้แล้ว เหมือนพระองค์ตรัส.

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหา ที่นั้นมณพญาลาอย่างนั้นแล้ว เหมมณพญาลาปัญหเป็นฉี ๘ ว่า ในปางก่อนแต่ศาสนาของพระองค์ อจรรย์ทั้งหลายได้ขึ้นขึ้นว่า อย่างนั้นได้เคยมีมาแล้ว อย่างนี้จักมีต่อไปข้างหน้า คำนี้ล้วนเป็นแต่ว่าอย่างนั้นแล ๆ สำหรับแต่จะทำความตริที่ฟังให้มากขึ้น ข้าพเจ้าไม่พอใจในคำนั้นเลย ขอพระองค์ตรัสแสดงธรรมเป็นเหตุอนัตตภาพ ที่ข้าพระเจ้าทราบแล้วจะพึงเป็นคนมีสติข้ามลางตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลก แก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ชนเหล่าใด ได้รู้ ว่า พระนิพพาน เป็นที่บรรเทาความกำหนัดพอใจในอารมณ์วิภว ซึ่งได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้ดมแล้ว ได้ชิมแล้ว ได้ถูกต้องแล้ว และได้รู้แล้วด้วยใจ และเป็นธรรมไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดังกิเลสได้แล้ว ชนผู้สงบระงับกิเลสได้แล้วนั้น ชนล่วงตณหาอันให้ติดอยู่ในโลกได้แล้ว.

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหา ที่เขมภมาณพูลถามอย่างนั้นแล้ว ในเขมภมาณพ ปราภวจะอุทธานปัญหาก็ว่า พระศาสดาตรัสถามให้รอก่อน เหมือนเหตุหลัง โตทยะมาณพจึงอุทธานปัญหาเป็นที ๙ ว่า กามทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในผู้ใด ตณหาของผู้ใดไม่มี และผู้ใดข้ามลวง ความสงสัยเสียได้ ความพ้นของผู้ใดเป็นเช่นไร.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ความพ้นของผู้ใดนั้น ที่จะเป็นอย่างอื่นอีกมิได้มี (อธิบายว่าผู้ใดพ้นจากกาม จากตณหา จากความสงสัยแล้ว กามก็ติด ตณหาติด ความสงสัยติด จะกลับเกิดขึ้น ผู้ใดจะต้องเพียรพยายามเพื่อจะทำตนให้พ้นไปอีกหามิได้ ความพ้นของผู้ใดเป็นอันคงที่ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น).

ต. ผู้ใดเป็นคนมีความกังวลหยาบเยอะเยียนหรือไม่มี เป็นคนมีปัญญาแท้ หรือเป็นแต่ก่อตณหาและวิภวให้เกิดขึ้นด้วยปัญญา ข้าพระเจ้าจะรู้จักท่านผู้นั้นได้ดั่งอย่างไร ขอพระองค์ตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พ. ผู้ใดเป็นคนไม่มี ความกังวลหยาบเยอะเยียน จะเป็นคนมีความ

หัตถะเยชยานิก้าหาไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ จะเป็นแต่คนก่อต้งนทา และทริฐิให้เกิดต้งปัญญาที่หาไม่ ท่านจงรู้ຈันนี้ว่า คนไม่มีกัวงล ไม่ต้งอยู่ในภามภาพ อย่างนี้เกิด

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหา ที่โตเพชฌมณพุลธามอย่างนั้นแล้ว ก็ปมณพุลธามปัญหาเป็นที ๑๐ ว่า ของพระองค์ตรัสพยากรรมซึ่งจะเป็นทีพิพพำนักของชนชั้นชราและมรณมาถึงรอบข้าง ดุคเกาะอันเป็น ทำนบกัวยาคัยของชนผู้ต้งอยู่ในภามกลางสาคร เมื่อคลื่นเกิดที่น้ะกัลว ใหญ่ แก้ข้าพระเจ้า อย่าให้ทชชีมิได้อีก.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวว่านิพพานอันไม่มีกิเลส เครื่องกัวงล ไม่มีต้งนทาเครื่องอื่นนั้น เป็นทีสินแห่งชราและมรณนี้ แล เป็นดุคเกาะ หาใช้ธรรมอื่นไม่ ชนเหล่าใดรู้นิพพานนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ตักสิเลสได้แล้ว ชนเหล่านั้น ไม่ต้งตออยู่ในอำนาจของมาร ไม่ต้งเดินไปในทางของมารเลย.

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหา ที่กัปมณพุลธามอย่างนั้นแล้ว ชตักถันมณพุลธามปัญหาก็ ๑๑ ว่า ข้าพระเจ้าได้ทราบว้าพระองค์ ไม่ใช่ผู้ไคร่กัม ขันล่งท่งกิลเลสเสียได้แล้ว จึงมาเฝ้าเพื่อจะพุลธาม พระองค์ผู้หากิลเลสาณมิได้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระปัญญาดุค ตมตเกิดพร้อมกับตรัสรู้ จงแสดงธรรมอันระงับแก้ข้าพระเจ้าโดย ถ่องแท้ เหตุว้า พระองค์ทรงผลกิลเลสาณให้แห่งกายได้ ดุคพระ- อาทิตยอันส่องแผ่นดินให้แห่งด้วยรัศมิ ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญากัวง ใหญ่ทราบกับแผ่นดิน ตรัสพยากรรมเป็นเครื่องละขาคีชราในอตภาพิน

ที่ข้าพระเจ้าควรทราบ แก่ข้าพระเจ้าผู้มีปัญญาน้อยเกิด

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงนำความกำหนัดในกามเสียให้สิ้น เห็นความออกไปจากกามโดยเป็นความเกษมเกิด กิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดไว้ด้วยตัณหาและทิฐิซึ่งควรละเสีย อย่าเสียดแทงใจของท่านได้ กังวลได้ขึ้นแล้วในปางก่อน ท่านจงให้กังวลนั้นเหือดแห้งเสีย กังวลในภายหลังอย่าให้ขึ้นแก่ท่าน ถ้าท่านลักไม้ถือเอากังวลในท่ามกลาง ท่านลักเป็นคนสงบบังคับกังวลได้เที่ยวอยู่ อาสวะ (กิเลส) ซึ่งเป็นเหตุถึงอำนาจมัจจุราของชน ผู้ปราศจากความกำหนัดในนารูป โดยอาการทั้งปวง มิได้มี

ครั้งพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก ที่ขุดถือนิฆมาณพุลตามอย่างนั้นแล้ว ภัทรวณณพุลตามปัญหากเป็นที ๑๒ ว่า ข้าพระเจ้าพลขออาราธนาพระองค์ ผู้ทรงละอาลัยตัดตัณหาเสียได้ ไม่หวั่นไหว (เพราะโลกธรรม) ละความพลัดเปลี่ยนเสียได้ ข้าหมั่งกิเลสพ้นไปได้แล้ว ละธรรมเป็นเครื่องให้ทำริ (ไปต่าง ๆ) คือตัณหาและทิฐิได้แล้ว มีพระบริษัฎฐณันต ชนที่อยู่ชนบทต่าง ๆ อยากจะฟังพระวาจาของพระองค์ มาพร้อมกันแล้วจากชนบทนั้น ๆ ได้ฟังพระวาจาของพระองค์แล้วจักกลับไปภาวูที่น ขอพระองค์ทรงแก้ปัญหากเพื่อชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์ได้ทราบแล้ว

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่ชนนั้นควรจะนำตัณหาที่เป็นเหตุอันมั่น ในส่วนเบื่องบนเบื่องต่ำเบื่องขวา คือ ท่ามกลางทั้งหมดให้สิ้นเชิง เพราะเขาคืออันสิ่งใด ๆ ในโลก มารย่อมติดตามเขา

ได้โดยสิ่งนั้น ๆ เหตุนี้เมื่อภิกษุอยู่ เห็นหมู่สัตว์ผู้ติดอยู่ในวัฏฏะ เป็นที่ตั้งแห่งมารนั้นว่า ติดอยู่เพราะความถือมั่นดังนี้ จึงเป็นคนมีสติ ไม่ถือมั่นกังวลในโลกทั้งปวง.

ครั้นพระศาสดาทรงเห็นปัญห ที่ทำทรมานพละตามอย่าง นั้นแล้ว อุทฺธมณพละตามปัญหเป็นที ๑๓ ว่า ข้าพระพุทธเจ้ามีความ ประสงค์จะพละตามปัญห จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงบำเพ็ญญาณ มี พระสันดานปราศจากกิเลสธูลี ทหาตฺตมิได้ ได้ทรงทำกิจที่จำเป็น ต้องทำเสร็จแล้วบรรลิ่งพึงแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์ทรงแสดง ธรรมเป็นเครื่องพ้น (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลาย อวิชชา ความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องละความ พ้อใจในภวนและโหม้นเสียทั้งสองอย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความวุ่น เป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มีอุเบกขากับสติเป็นธรรมบริสุทธิ์ มี ความตรึกทอกปรด้วยธรรมเป็นเบื้องต้น ว่าป็นธรรมเครื่องพ้น (จาก กิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชาความเขลาไม่ รู้แจ้งเสีย

อุ. โสภีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสลายของโสภีนั้น ทำนถล่ำกันกว่านิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะละอะไรได้

พ. โสภีมีความเพลิดเพลินผูกพันไว้ ความตรึกเป็นเครื่องสลาย ของโสภีนั้น ทำนถล่ำกันกว่านิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะละต้นกเสียได้

อุ. เมื่อบุคคลมีสิทธิ์สักอย่างไรรู้ ญาณถึงจะดับ ข้าพระเจ้าทั้งหลายเฝ้าแล้ว เพื่อบุทธามพระองค์ ขอให้ได้ฟังพระวาจาของพระองค์เถิด

พ. เมื่อบุคคลไม่ผลิตเพียรพินทุกันภายในกายนอก มีสิทธิ์สักอย่างนั้น ญาณถึงจะดับ

ครั้นพระศาสดาทรงแก้ปัญหาก ที่อุททยานอนพุลคามอย่างนั้นแล้ว ไปสถามอนพุลคามปัญหากเป็น ๑๔ ว่า ข้าพระเจ้ามีความประสงค์จะบรรลุธรรมปัญหาก จึงได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงสำแดงพระปริชาญาณในกาลเป้อิต ไม่ทรงหวั่นไหว (เหตุสุขทุกข์) มีความสงสัยอันตัดเสียได้แล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพระเจ้าขอพุทธามถึงญาณของบุคคล ผู้มีความกำหนดหมายในรูปแจ้งชัด (คือ ได้บรรลุรูปฌานแล้ว) ละรูปภรณ์ทั้งหมดได้แล้ว (คือ ละมรรคาขึ้นไปแล้ว) เห็นอยู่ทั้งภายในกายนอกว่า ไม่มีอะไรสักน้อยหนึ่ง (คือ บรรลุรูปฌานที่เรียกว่าอภิกขุฌานยตนา) บุคคลเช่นนั้นสมควรแนะนำสั่งสอนให้ทำอย่างไรต่อไป

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า พระตถาคตเจ้าทราบญาณเป็นที่สุดแห่งญาณทั้งหมด จึงทรงทราบบุคคลผู้เช่นนั้นแม้ยังตั้งอยู่ในโลกนี้ว่า มีอภิกขุฌานไปในอภิกขุฌานยตนาพ มีอภิกขุฌานยตนาพเป็นที่เป็นไปเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้น รู้ว่ากรรมอันเป็นเหตุให้เกิดในอภิกขุฌานยตนาพ มีความผลิตเพียรขึ้นดีเป็นเครื่อง

๑. พิมพ์ครั้งที่ พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้แก้ไขตรงตามบาลี ๒๕/๕๔๗

ประกอบ ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น ย่อมพิจารณาเห็นสหชาตธรรม ใน
อภิญญานุญตณณัน (คือธรรมที่เกิดพร้อมกันกับญาณนั้น) เจริญ
ชัดโดยลักษณะ ๓ (คือไม่เพียงเป็นเหตุที่ไม่ใช้ตัว) ข้อนี้เป็นญาณ
อันเนื่องแห่งของพรหมณ์ชั้นนั้น ผู้มีพรหมจรรย์ได้ประพาศิณแล้ว.

ครั้งพระศาสดาทรงแก่ปัญฺหา ที่โปลสาณณพุลลาณอย่างนั้น
แล้ว โณราชณณพุลลาณทูลว่า ข้าพระเจ้าได้ทูลถามปัญฺหาถึง ๒
ครั้งแล้ว พระองค์ไม่ทรงแก้ปริศนาแก่ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าได้ยิน
ว่า ถ้าทูลถามถึง ๓ ครั้งแล้ว พระองค์ทรงแก้ ครั้งว่าอย่างนั้นแล้ว
ทูลถามปัญฺหาเป็นคำรบ ๑๕ ว่า โลกีนํติ โลกีนํติ พรหมโลกกับ
ทั้งเทวโลกนํติ ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุฉนํ จิณฺเณ
ปัญฺหาถึงพระองค์ผู้มีพระปรีชา เห็นล่งสํณฺขณํทั้งปวงอย่างนั้น
ข้าพระเจ้าจะพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราช (ความตาย) จิงจะ
ไม่เลเห็น คือว่า จักไม่ตามทัน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นคนมีสติ พิจารณาเห็น
โลก โดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าตัวของเรา
เสียทุกเมื่อเถิด ท่านจะข้ามล่งมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายอย่างนั้น ท่าน
พิจารณาเห็นโลกอย่างนั้นแล มัจจุราชจึงเลไม่เห็น

ครั้งพระศาสดาทรงแก่ปัญฺหา ที่โณราชณณพุลลาณอย่างนั้น
แล้ว ปิงคยณณพุลลาณปัญฺหาเป็นคำรบ ๑๖ ว่า ข้าพระเจ้าเป็นคน
แก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิงพรณณินไปแล้ว ดวงตาของข้าพระเจ้าก็
เห็นไม่กระจ่าง หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพระเจ้าอย่าเป็นคนหลงจิตหาย

เสียในระหว่างเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าควรรู้เป็น
เครื่องละชาติชราในอิตถาพินเสีย

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านเห็นแล้ว ท่านทั้งหลายผู้ประมาท
แล้ว ย่อมเดือดร้อนเพราะรูปเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็นคน
ไม่ประมาท ละความพอใจในรูปเสีย จะได้ไม่เกิดอีก

ปี พิกุลใหญ่ ๔ พิกุลน้อย ๔ เป็น ๑๐ ทั้งพิกุลเบื้องบนเบื้องต่ำ
ที่พระองค์ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้รู้แล้ว
เมื่อน้อยเห็นมิได้มีในโลก ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้า
ควรรู้ เป็นเครื่องละชาติชราในอิตถาพินเสีย

พ. เมื่อท่านเห็นขันธ์มนุษย์ อันตณหาครอบงำแล้ว มีความ
เดือดร้อนเกิดแล้ว อันชราถึงรอบข้างแล้ว เหตุนี้ ท่านจงเป็นคน
ไม่ประมาทละตณหาเสีย จะได้ไม่เกิดอีก

ในกาลบัดนี้สุดแห่งปัญหา ที่พระศาสดาทรงพยากรณ์แก่
ตน ๆ มานพ ๑๕ คน เว้นไว้แต่ปิงคียมาณพ ส่งใจไปตามธรรม-
เทศนา ก็มีจิตพัฒนาภาสวะไม่ถือน้ำด้วยอุปาทานุ ส่วนปิงคียะ
เป็นแต่ได้ญาณเห็นในธรรม ได้ยินว่าปิงคียมาณพนั้นคิดถึงพราหมณ์
พาวีผู้เป็นอาจารย์ ในระหว่างที่นั่งฟังธรรมเทศนาว่า ลูกของเราหาได้
ฟังธรรมเทศนาที่ไพเราะอย่างนี้ไม่ อาศัยโทษที่ฟังท่านเพราะความรัก
อาจารย์นั้น จึงไม่อาจทำจิตให้ใสสะอาดได้ มานพ ๑๖ คนกับ
ทั้งบริวารนั้นพูดขบถอุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุ
ด้วยพระวาทว่า ท่านทั้งหลายเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันแรกกล่าว

ดีแล้ว ท่านทั้งหลายประเพณีพรหมจรรย์เกิด ดังนี้ ฝ่ายพระปิณฑะ
ทูลลาพระศาสดากลับไปแจ้งข่าวแก่พราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์แล้ว แสดง
ธรรมเทศนาแก่ปัญา ๑๖ ข้อนั้นให้ฟัง ภายหลังได้สติโอราที่พระ
ศาสดาสั่งสอน จึงทำจิตให้พ้นจากอาสวะได้ ส่วนพราหมณ์พาวรี
ผู้อาจารย์ บรรลุธรรมวิสัย แต่เพียงขั้นสามัญ